

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”**

ДРИМАЛОВСЬКА ХРИСТИНА ВАСИЛІВНА

УДК 338.33:658

РОЗВИТОК ДИВЕРСИФІКАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ЛЬВІВ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
СКИБІНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР СТАНІСЛАВОВИЧ,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри менеджменту
і міжнародного підприємництва

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ФІЛИПОВА СВІТЛАНА ВАЛЕРІЇВНА,
Одеський національний політехнічний університет,
директор Інституту бізнесу, економіки та інформаційних
технологій

кандидат економічних наук
МАЗУРЕНКО ОКСАНА РОМАНІВНА,
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя,
асистент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

Захист відбудеться «10» жовтня 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.03 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, IV н.к., ауд. 209-а).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «08» вересня 2016 р.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради, к.е.н., доцент

Завербний А.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах перманентної мінливості зовнішнього середовища, що зумовлено посиленням світової глобалізації, науково-технічного прогресу, конкуренції, фінансово-економічної кризи тощо, підприємства прагнуть забезпечити сталий розвиток своєї діяльності в довгостроковій перспективі. Одним із найбільш ефективних інструментів вирішення цього завдання доцільно вважати диверсифікацію. Завдяки її впровадженню суб'єкти господарювання мають змогу адаптуватись до відповідного середовища їх функціонування, посилити конкурентну позицію на ринкових сегментах, максимально та ефективно використовувати можливості розвитку.

Дослідження сутності поняття «диверсифікація», видів диверсифікації, чинників впливу, причин, мотивів, цілей, передумов здійснення диверсифікації, методичних положень з аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах, моделей формування товарної диверсифікації, основних етапів еволюції диверсифікації, особливостей застосування інтегрального методу аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах, завдань та інструментів товарної і технологічної диверсифікації виробництва, підходів до диверсифікації видів виробництва описано у наукових працях таких провідних зарубіжних та вітчизняних науковців: Д. Ааакера, І. Ансоффа, Л.А. Бахчиванжи, Н.А. Белякової, Я.А. Белоуценка, К.В. Білецької, Л.М. Бутенка, А.Б. Гур'янова, І.І. Давидової, В.М. Дерези, П. Друкера, О.В. Зоренка, А.В. Ковальова, М.Д. Корінька, Ф. Котлера, Є.В. Крикавського, О.Є. Кузьміна, О.Р. Мазуренок, О.Г. Мельник, М.В. Міньковської, Й.М. Петровича, Н.Ю. Подольчака, С.М. Попової, М. Портера, Р. Румельта, І.Б. Скворцова, О.С. Скибінського, Н.І. Степаненка, М.А. Стрелкова, А.Дж. Стрикленда III, А.А. Томпсона-мл, В.В. Трубчаніна, Р.В. Фещура, С.В. Філіппової, О.О. Цогли, Н.І. Чухрай, В.О. Шишкіна, Й. Шумпетера та ін.

Незважаючи на вагомий внесок зарубіжних та вітчизняних науковців у дослідження проблем диверсифікації на підприємствах, існує низка питань дискусійного характеру. Зокрема, необхідно уточнити сутність поняття «диверсифікація», узагальнити чинники впливу на диверсифікацію, види диверсифікації, розвинути характерні особливості диверсифікації, основні етапи еволюціонування диверсифікації, удосконалити моделі диверсифікації на підприємствах, методи аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах. Усе це зумовило актуальність вказаної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напряму кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка» «Побудова систем процесно-структурованого менеджменту в умовах розвитку міжнародної економічної діяльності», в межах якої дисертантом описано застосування проектного підходу до диверсифікації видів діяльності підприємства на основі застосування економіко-математичних інструментів (номер державної реєстрації 0114U001692) (акт впровадження від 27.11.2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи спрямована на обґрунтування та розроблення теоретичних і прикладних положень розвитку

диверсифікації на підприємствах. Для досягнення зазначеної мети доцільно зосередити увагу на вирішенні таких завдань:

- розвинути сутність поняття «диверсифікації»;
- виокремити етапи процесу диверсифікованого інноваційного розвитку машинобудівних підприємств;
- удосконалити інтегральний метод аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах;
- сформувати графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва на машинобудівних підприємствах;
- розробити положення щодо прийняття рішення впровадження стратегій диверсифікації за допомогою економіко-математичних інструментів.

Об'єктом дослідження є процес розвитку диверсифікації на машинобудівних підприємствах.

Предметом дослідження є теоретичні та методико-прикладні положення з розвитку диверсифікації на машинобудівних підприємствах.

Методи дослідження. Під час написання дисертаційної роботи використані такі наукові методи дослідження: узагальнення – для уточнення трактування економічної категорії «диверсифікація», виокремлення видів диверсифікації, визначення основних характерних особливостей диверсифікації (підрозділ 1.1-1.3); групування – для систематизації чинників впливу на розвиток диверсифікації на підприємствах (підрозділ 1.3.); інтегральний метод – для визначення загального рівня розвитку диверсифікації на підприємствах на основі інтегрування виокремлених груп показників (підрозділ 2.2); методи статистичного, порівняльного, динамічного, аналітичного аналізування – для дослідження стану диверсифікації на підприємствах (підрозділ 2.3); оптимізаційні методи і моделі – для розроблення положення щодо впровадження ефективних стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів (підрозділ 3.2, 3.3); графічний метод – для наочного представлення результатів дослідження.

Інформаційною основою дисертаційної роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, статистична інформація Державної служби статистики України, електронні ресурси, статистична звітність підприємств Львівської області, законодавчо-нормативні акти тощо, а також використано аналітичні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- запропоновано положення щодо впровадження стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів, що дозволяє оптимізувати процес інноваційного розвитку підприємств в умовах обмеженості ресурсного забезпечення та мінливості їх макро- і мікросередовища;

удосконалено:

- метод установлення інтегрального рівня диверсифікації на підприємствах, який, на відміну від існуючих, визначає загальний рівень диверсифікації на основі

обчислення часткових коефіцієнтів, об'єднаних в такі основні групи: виробнича, фінансово-економічна, технологічна, ресурсна;

отримали подальшого розвитку:

- визначення поняття «диверсифікація на підприємствах» як комплексного, структурно-логічного процесу розвитку різних видів діяльності, створення нових і удосконалення наявних товарів, робіт, послуг з метою функціонування та закріплення конкурентних позицій на різних ринках на основі раціонального розподілу та ефективного використання ресурсів, що залежить від величини суб'єкта господарювання;
- графо-аналітична модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах, яка, на відміну від інших, дозволяє прийняти рішення щодо вибору напрямів диверсифікації;
- формування загальної послідовності процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств, який відрізняється тим, що базується на виокремленні етапів і забезпечує інноваційно-технологічний розвиток машинобудівних підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає у застосуванні розроблених прикладних та методичних положень щодо впровадження ефективних стратегій диверсифікації за допомогою економіко-математичних інструментів. Результати дисертації впроваджені у діяльність ТзОВ «Компанія ВЕЕМ-Металавтопром» (довідка № 227 від 13.11.2015р.), ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» (довідка № 112 від 30.11.2015р.).

Основні положення та результати дисертаційної роботи впроваджені у навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» при викладанні таких дисциплін: «Економіка та управління знаннями і якістю інновацій» (для студентів спеціальності 8.18010012 «Управління інноваційною діяльністю»), «Менеджмент та маркетинг» (для студентів спеціальності 8.18010016 «Бізнес-адміністрування») (довідка про впровадження № 67-01-426 від 01.03.2016р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи були розглянуті та схвалені на таких всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: II Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкового середовища» (Дніпропетровськ, 20 березня 2013р.), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми управління експортно-імпортною діяльністю» (Львів, 13 травня 2014р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (Львів, 16-18 травня 2013 р.), III Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (Львів, 19-20 вересня 2013 р.), LXX наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету

(Київ, 14-16 травня 2014 р.), LXXI наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету (Київ, 13-15 травня 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Інституціональні основи функціонування економіки в умовах трансформації» (Нюрнберг, 23 травня 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики розвитку світової економіки» (Київ, 19-20 листопада 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Стабільність національної економіки: основні загрози та шляхи забезпечення» (Дніпропетровськ, 3-4 червня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані у 16 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, з них 4 статті у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 9 тез доповідей наукових конференцій та 1 стаття, яка додатково відображає результати дисертації. Загальний обсяг опублікованих праць становить 5,01 друк. арк., з яких особисто автору належить 3,89 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, 2 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, її основний зміст викладений на 185 сторінках. Дисертація містить 31 таблицю, 20 рисунків. Список використаних джерел включає 217 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність зазначеної теми, сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження, наведено наукову та практичну цінність результатів роботи.

У **першому розділі «Теоретичні і практичні аспекти диверсифікації на підприємствах»** проведено дослідження сутності поняття «диверсифікація»; розглянуто характерні особливості основних етапів еволюціонування диверсифікації; виокремлено характерні особливості диверсифікації; описано чинники впливу на диверсифікацію.

Поняття «диверсифікація» є багатоаспектним, тобто його ідентифікують як процес, стратегія, інноваційний розвиток, освоєння нових видів діяльності, розширення номенклатури, асортименту продукції тощо. На підставі дослідження наукових праць і вивчення досвіду вітчизняних та зарубіжних підприємств сформовано таке визначення зазначеної економічної категорії: диверсифікація – це комплексний, структурно-логічний процес розвитку різних видів діяльності, створення нових і удосконалення наявних товарів, робіт, послуг з метою функціонування та закріплення конкурентних позицій на різних ринках на основі раціонального розподілу та ефективного використання ресурсів, що залежить від величини суб'єкта господарювання.

З'ясовано, що становлення диверсифікації в історичному аспекті відбувалось впродовж чотирьох основних етапів: 1 етап – масове виробництво (до кінця 20-х рр. ХХ ст.); 2 етап – масовий збут (до середини 50-х рр. ХХ ст.); 3 етап – постіндустріальне суспільство; 4 етап – розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій (з початку 90-х рр. ХХ ст.). Крім цих наведених етапів, на основі

дослідження наукових праць виокремлено ще два етапи розвитку диверсифікації, а саме: 5 етап – соціально-орієнтоване суспільство XXI ст.; 6 – етап глобалізація сучасного світу XXI ст. Виокремлення п'ятого та шостого етапів пов'язано із посиленням процесу глобалізації, бережливим ставленням до навколишнього середовища, економного використання ресурсів тощо. В результаті вивчення наукових праць зосереджено увагу на двох основних групах чинників впливу на диверсифікацію діяльності на підприємствах: зовнішнього та внутрішнього середовищ. До чинників зовнішнього середовища віднесено такі: споживачі, конкуренти, ринкові коливання, органи державного управління, законодавчо-нормативні акти, глобалізація. До чинників внутрішнього середовища віднесено: стратегічні, економічні, організаційно-управлінські, матеріально-технічні, соціальні, інвестиційно-інноваційні.

На підставі опрацювання літературних джерел наведено узагальнену класифікацію видів диверсифікації за загальновідомими ознаками: за сферою діяльності (товарна, технологічна, маркетингова, фінансова, управлінська, інформаційна тощо); за цілями (стратегічна, тактична); за напрямом здійснення (горизонтальна, вертикальна, конгломератна, змішана); за організаційною формою (зовнішня, внутрішня); за відношенням до виду діяльності (зв'язана, незв'язана); за іншими ознаками (організаційна, функціональна, ресурсна, портфельна тощо). Пропонується доповнити класифікацію такими ознаками: за величиною суб'єктів господарювання (великого, середнього та малого підприємництва), за формами підприємництва (підприємства, банки, промислово-фінансові групи, конгломерати, концерни тощо). На основі дослідження сутності, основних етапів еволюціонування, чинників диверсифікації можна ідентифікувати такі характерні особливості диверсифікації: еволюційність (історичний шлях розвитку під впливом чинників етапів розвитку економіки), структурованість (послідовне виконання взаємопов'язаних етапів впровадження диверсифікації на підприємствах), комплексність (єдність цілей, мотивів, умов, ресурсів розвитку диверсифікації), багатоаспектність (наявність різних напрямків розвитку диверсифікації), цілеспрямованість (диверсифікація спрямована на досягнення відповідних цілей), емерджентність (набуття нових властивостей системою підприємства), динамізм (забезпечення можливості додаткового розвитку господарюючого суб'єкта), синергійність (отримання ефекту від взаємодії підрозділів у цілісній системі організації), наявність зворотного зв'язку (забезпечення позитивного впливу розвитку нових сфер діяльності на функціонування основного виробництва).

У другому розділі «Аналізування стану диверсифікації на підприємствах» досліджено чинні методичні положення з аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах, обґрунтовано та удосконалено застосування інтегрального методу щодо аналізування диверсифікаційних заходів на підприємствах, проаналізовано стан диверсифікації на підприємствах.

На основі опрацювання літературних джерел сформовано послідовність аналізування рівня диверсифікації на підприємствах. Основними етапами аналізування є такі: інформаційне забезпечення аналізування рівня диверсифікації; вибір методів для аналізування рівня диверсифікації підприємства; вибір показників

для аналізування рівня диверсифікації суб'єкта господарювання; розрахунок показників рівня диверсифікації; виявлення тенденцій в аналізуванні рівня диверсифікації; інтерпретація висновків та розроблення пропозицій щодо рівня розвитку диверсифікації на підприємствах.

На першому етапі формується інформаційний масив даних на основі використання даних статистичної, фінансової звітності підприємств тощо. Другий етап пов'язаний із вибором найбільш оптимального методу для аналізування рівня диверсифікації підприємства. На третьому етапі доцільно визначити індикатори, які найповніше розкриють зміст здійснюваної диверсифікації на підприємствах. На четвертому етапі розраховуються показники рівня диверсифікації. П'ятий етап передбачає опрацювання результатів дослідження на основі складання таблиць, узагальнення отриманих розрахунків тощо. На шостому етапі формуються висновки щодо рівня розвитку диверсифікації на підприємствах.

Одним з найбільш ефективних методів аналізування рівня диверсифікації на підприємствах є інтегральний. Цей метод дозволяє обчислити інтегральний показник, який охоплює найбільш важливі складові, що дозволяє відобразити загальний стан диверсифікації на підприємствах. З цією метою на підставі вивчення наукових праць представлено послідовність етапів визначення інтегрального показника рівня диверсифікації на машинобудівних підприємствах (рис. 1).

Рис.1. Послідовність етапів визначення інтегрального рівня диверсифікації на машинобудівних підприємствах

Примітка: сформовано автором на основі опрацювання літературних джерел

Виконані дослідження дали можливість сформулювати п'ять основних груп показників для аналізування рівня диверсифікації на підприємствах: виробнича, фінансово-економічна, технологічна, ресурсна та ринкова (табл. 1).

Таблиця 1

Групи показників для аналізування рівня диверсифікації на машинобудівних підприємствах

Групи показників	Показники	Формули для розрахунку
1	2	3
Виробнича	Питома вага диверсифікованої продукції (I_{V1})	$I_{V1} = \frac{O_d}{O_{zag}}$ <p>де O_d – обсяг реалізованої диверсифікованої продукції; O_{zag} – загальний обсяг реалізованої продукції.</p>
	Питома вага диверсифікованої інноваційної продукції (I_{V2})	$I_{V2} = \frac{O_{din}}{O_{zag}}$ <p>де O_{din} – обсяг реалізованої диверсифікованої інноваційної продукції; O_{zag} – загальний обсяг реалізованої продукції.</p>
	Рівень трудомісткості в результаті диверсифікації (I_{V3})	$I_{V3} = \frac{T_d}{T_{zag}}$ <p>де T_d – трудомісткість при здійсненні диверсифікації; T_{zag} – загальна трудомісткість на підприємстві.</p>
	Рівень продуктивності праці в результаті диверсифікації (I_{V4})	$I_{V4} = \frac{Pp_d}{Pp_{zag}}$ <p>де Pp_d – продуктивність праці при здійсненні диверсифікації; Pp_{zag} – загальна продуктивність праці на підприємстві.</p>
Фінансово-економічна	Рівень прибутку від диверсифікованої продукції (I_{FE1})	$I_{FE1} = \frac{P_d}{P_{zag}}$ <p>де P_d – величина прибутку від диверсифікованої продукції; P_{zag} – загальна сума прибутку.</p>
	Рівень використання власного капіталу в результаті диверсифікації (I_{FE2})	$I_{FE2} = \frac{V_k_d}{V_k_{zag}}$ <p>де V_k_d – власний капітал, задіяний в процесі диверсифікації; V_k_{zag} – загальна сума власного капіталу.</p>
	Рівень собівартості диверсифікованої продукції (I_{FE3})	$I_{FE3} = \frac{S_d}{S_{zag}}$ <p>де S_d – собівартість диверсифікованої продукції; S_{zag} – загальна собівартість продукції підприємства.</p>
	Рівень використання позикового капіталу в результаті диверсифікації (I_{FE4})	$I_{FE4} = \frac{Pk_d}{Pk_{zag}}$ <p>де Pk_d – величина позикового капіталу при диверсифікованій продукції; Pk_{zag} – загальна сума позикового капіталу підприємства.</p>
Технологічна	Рівень оновлення основних засобів в результаті диверсифікації (I_{T1})	$I_{T1} = \frac{Ozvvd}{Ozvvd_{zag}}$ <p>де $Ozvvd$ – введення основних засобів при здійсненні диверсифікації; $Ozvvd_{zag}$ – загальна вартість основних засобів підприємства.</p>
	Рівень вибуття основних засобів в результаті диверсифікації (I_{T2})	$I_{T2} = \frac{Ozvb_d}{Ozvb_{zag}}$ <p>де $Ozvb_d$ – вибуття основних засобів при здійсненні диверсифікації; $Ozvb_{zag}$ – загальна вартість основних засобів підприємства.</p>

1	2	3
	Рівень впровадження технологій в результаті диверсифікації (I_{T3})	$I_{T3} = \frac{Th_d}{Th_{zag}},$ де Th_d – кількість впроваджених нових технологій в результаті диверсифікації; Th_{zag} – загальна кількість технологій підприємства.
Ресурсна	Рівень забезпечення підприємства трудовими ресурсами в результаті диверсифікації (I_{RS1})	$I_{RS1} = \frac{Pr_d}{Pr_{zag}},$ де Pr_d – кількість працівників, які займаються диверсифікацією; Pr_{zag} – загальна кількість працівників підприємства.
	Рівень використання сировинних ресурсів в результаті диверсифікації (I_{RS2})	$I_{RS2} = \frac{Sr_d}{Sr_{zag}},$ де Sr_d – обсяг сировинних ресурсів для здійснення диверсифікації; Sr_{zag} – загальний обсяг сировинних ресурсів, які використовуються на підприємстві
	Рівень використання просторових ресурсів в результаті диверсифікації (I_{RS3})	$I_{RS3} = \frac{Pl_d}{Pl_{zag}},$ де Pl_d – площа підприємства, що використовується для здійснення диверсифікації; Pl_{zag} – загальна площа підприємства.
	Рівень використання інформаційних ресурсів в результаті диверсифікації (I_{RS4})	$I_{RS4} = \frac{D_d}{D_{zag}},$ де D_d – кількість розробленої документації для здійснення диверсифікації; D_{zag} – загальна кількість документації підприємства.
Ринкова	Ринкова частка підприємства в результаті диверсифікації (I_{R1})	$I_{R1} = \frac{V_d}{V_{zag}},$ де V_d – виручка від реалізації диверсифікованої продукції; V_{zag} – загальний обсяг продажу продукції на ринку.
	Рівень задоволення споживачів в результаті диверсифікації (I_{R2})	$I_{R2} = \frac{Sp_d}{Sp_{zag}},$ де Sp_d – кількість задоволених споживачів; Sp_{zag} – загальна кількість споживачів ринку підприємства.
	Рівень експорту в результаті диверсифікації (I_{R3})	$I_{R3} = \frac{Ek_d}{Ek_{zag}},$ де Ek_d – обсяг експорту диверсифікованої продукції; Ek_{zag} – загальний обсяг реалізованої продукції за кордоном.
	Рівень імпорту в результаті диверсифікації (I_{R4})	$I_{R4} = \frac{Im_d}{Im_{zag}},$ де Im_d – вартість комплектувальних товарів для здійснення диверсифікації; Im_{zag} – загальна вартість товарів придбаних за кордоном.

Примітка: сформовано на основі опрацювання літературних джерел

Аналізування рівня диверсифікації за допомогою сформованих груп показників дозволяє отримати інформацію щодо структури виробничої діяльності, визначити результативність диверсифікації, дослідити рівень впровадження нових технологій, наукових розробок, використання просторових, сировинних, інформаційних, трудових ресурсів, проаналізувати структуру зовнішньоекономічної діяльності.

При визначенні інтегрального показника рівня диверсифікації необхідно зважати на те, що вагомість груп загальних показників для кожного підприємства є індивідуальною. Тому, інтегральний показник рівня диверсифікації (I_{zagd}) на машинобудівних підприємствах обчислюється наступним чином:

$$I_{zagd} = I_V \times k_1 + I_{FE} \times k_2 + I_T \times k_3 + I_{RS} \times k_4 + I_R \times k_5, \quad (1)$$

де I_V – виробнича група показників; I_{FE} – фінансово-економічна група показників; I_T – технологічна група показників; I_{RS} – ресурсна група показників; I_R – ринкова група показників; $k_1 \dots k_5$ – коефіцієнти вагомості груп показників.

Більшість вітчизняних промислових підприємств України орієнтовані на освоєння виробництва інноваційної продукції, ніж на впровадження нових технологічних процесів. Це підтверджується даними Державної служби статистики України. Частка промислових підприємств, що освоювали виробництво інноваційної продукції, становить: 7,1 % - у 2011 р., 7,0% - у 2012 р., 6,7 % - у 2013 р., 6,0 % - у 2014 р. Частка промислових підприємств, що впроваджували технологічні процеси, становить: 5,8 % - у 2011 р., 5,9 % - у 2012 р., 5,5 % - у 2013 р., 4,6 % - у 2014 р. У структурі джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств найбільшу питому вагу займають власні кошти. Протягом 2011-2014 рр. спостерігається збільшення частки власних коштів як основного джерела фінансування освоєння виробництва інноваційної продукції та впровадження технологічних процесів на 61,7 %. Фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за рахунок кредитів зменшилось з 38,3 % у 2011 р. до 7,3 % у 2014 р. Станом на 2014 р. впровадження технологічних процесів на машинобудівних підприємствах України зменшилось на 63 % порівняно із 2011 р. Впродовж аналізованого періоду освоєння виробництва інноваційної продукції підприємствами машинобудування зменшилось лише на 8,71 %.

Дослідження діяльності машинобудівних підприємств Львівської області дає підстави стверджувати про незадовільні тенденції щодо освоєння нових видів продукції та впровадження технологічних процесів. Справді, питома вага технологічних процесів, що впроваджені на машинобудівних підприємствах Львівської області, у 2011-2014 рр. коливалася в діапазоні від 23,11 (у 2011 р.) % до 13,3 % (у 2014 р.). Впродовж аналізованого періоду середньорічний темп приросту питомої ваги освоєння виробництва нових видів продукції на машинобудівних підприємствах становив (-55,1 %).

Об'єктами дослідження стану диверсифікації стали такі машинобудівні підприємства Львівщини: ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів», ТзОВ «Компанія ВЕЕМ-Металавтопром», ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод», ПАТ «Концерн-Електрон» та ТзОВ «ІНТЕРПЕТ» (табл. 2).

Таблиця 2

Інтегральний рівень диверсифікації на машинобудівних підприємствах Львівської області за період 2011-2014 рр.

Підприємства	Значення інтегрального рівня диверсифікації			
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»	0,3	0,5	0,4	-
ТзОВ «Компанія ВЕЕМ-Металавтопром»	0,35	0,45	0,4	0,48
ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод»	0,25	0,35	0,38	0,3
ПАТ «Концерн-Електрон»	0,75	0,85	0,8	0,88
ТзОВ «ІНТЕРПЕТ»	0,45	0,4	0,45	0,55

Із даних табл. 2 відповідно до шкали Харрінгтона видно, що найбільш диверсифікованим машинобудівним підприємством Львівщини є ПАТ «Концерн-Електрон», який поєднує різні напрями діяльності: електротранспорт, побутова техніка, полімерна індустрія, виробництво кліматичних систем тощо. Така диверсифікованість допомагає підприємству підвищувати потенціал, охоплювати нові ринкові сегменти.

У третьому розділі «Удосконалення моделей диверсифікації на підприємствах» сформовано загальну послідовність процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств; складено концептуальну модель диверсифікації виробництва на підприємствах; сформовано графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах; запропоновано положення щодо впровадження стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів (моделі розширення номенклатури, асортименту продукції, впровадження нових технологій виробництва, застосування проектного підходу до диверсифікації видів виробництва).

На підставі врахування циклічного характеру розвитку ідентифіковано основні етапи диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств (рис. 2).

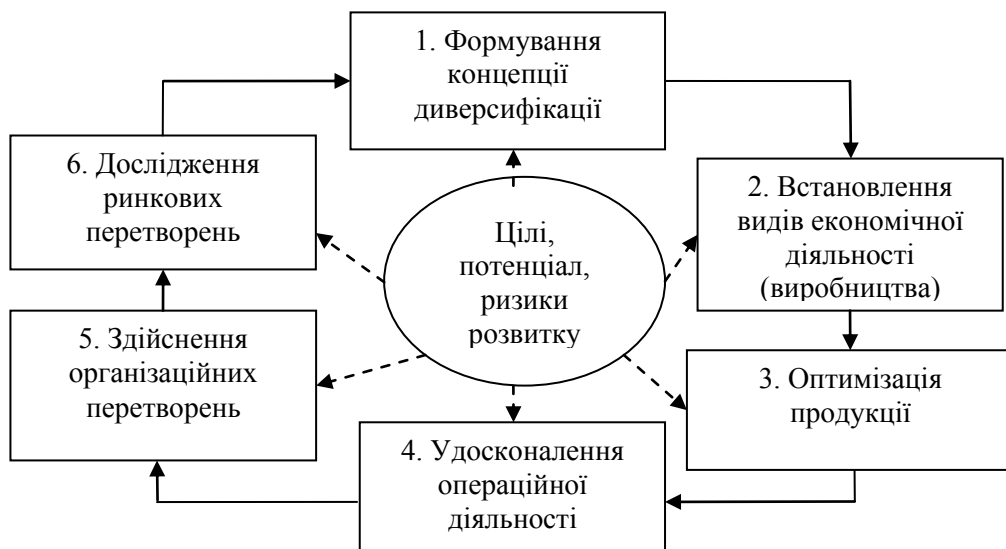

Рис. 2. Загальна послідовність процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств

Примітка: розроблено дисертантом

На етапі формування концепції диверсифікації визначають напрям та її обґрунтований рівень, які забезпечують досягнення коротко- і довгострокових цілей розвитку підприємства, відповідають його потенціалу, інвестиційним можливостям та базуються на результатах дослідження тенденцій зміни ринкового середовища. На наступному етапі диверсифікованого інноваційного розвитку відбувається упорядкування видів економічної діяльності (виробництва). Це означає, що неперспективні види виробництва звужують або ліквідують. Після ідентифікації перспективних, неперспективних видів виробництва відбувається оптимізація

номенклатури і асортименту продукції через їх розширення (освоєння виробництва нових номенклатурних груп), оновлення (часткове оновлення асортименту продукції), вилучення (зняття з виробництва застарілих видів продукції). Етап, що пов'язаний із удосконаленням операційної діяльності, передбачає впровадження високоефективних технологій, оновлення техніки, використання нових видів ресурсів. Здійснення організаційних перетворень супроводжується удосконаленням системи менеджменту, що є необхідним в результаті розширення, звуження видів економічної діяльності. Дослідження ринкових перетворень має на меті відслідковування тенденцій змін зовнішнього середовища в результаті проникнення підприємства на нові товарні ринки.

Реалізування зазначених етапів дозволяє суб'єкту господарювання визначити рівень перспективності напрямів діяльності, розширити чи ліквідувати номенклатурні, асортиментні групи продукції, прийняти рішення щодо доцільності впровадження нових технологій, зміни організаційної структури управління, освоїти нові товарні ринки тощо.

Диверсифікація виробництва є однією із найбільш важливих складових розвитку підприємств. Виходячи з цього, а також в результаті вивчення наукових праць та врахування основних етапів диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств сформовано концептуальну модель диверсифікації виробництва (рис. 3).

Рис. 3. Концептуальна модель диверсифікації виробництва на підприємствах

Примітка: складено дисертантом на основі використання літературних джерел

Ця модель відображає сутність диверсифікації виробництва через розвиток діючих видів виробництва, впровадження кардинально нових видів виробництв та здійснення інших інноваційних перетворень. У свою чергу, зазначені напрями диверсифікації виробництва супроводжуються освоєнням нової номенклатури, асортименту продукції або розширенням існуючої номенклатури та асортименту продукції (товарна диверсифікація). Крім того, освоєння чи розширення номенклатури, асортименту продукції може зумовити впровадження нової техніки, технологій (технологічна диверсифікація). Як зазначалось раніше, при здійсненні диверсифікації виробництва необхідно враховувати стан внутрішнього і зовнішнього середовищ.

Для вирішення стратегічних питань, пов'язаних із впровадженням кардинально нових чи розвитку вже діючих видів виробництв, запропоновано графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах (рис.4). Під час моніторингу бізнес-середовища (блок 1) досліджуємо вподобання споживачів, діяльність конкурентів, науково-технічні досягнення, стан економіки, законодавства тощо, внаслідок чого встановлюємо сприятливість ринкових тенденцій (блоки 2-3).

За умови позитивної відповіді, оцінюємо потенціал розвитку діючих видів виробництва (блоки 4-5). Якщо потенціал розвитку діючих видів виробництва є достатнім, тоді приймається рішення щодо розвитку діючих видів виробництва через розширення номенклатури продукції, оновлення асортименту продукції або впровадження нових технологій (блоки – 8,10,12). Рішення щодо розвитку діючих видів виробництва вимагає оцінювання ризику (блоки – 9,11,13). За умови недостатності потенціалу підприємства, небажання його розвинути, здійснюється впровадження нових видів виробництв (блок 14). Рішення щодо впровадження нових видів виробництв також вимагає оцінювання потенціалу (блок 15-16), ризику (блок 19).

Завдяки такій моделі суб'єкт господарювання має можливість ретельно проаналізувати стан бізнес-середовища (потреби споживачів, діяльність конкурентів, науково-технічні досягнення, стан економіки, законодавство тощо), оцінити існуючий потенціал, ризику, прийняти рішення щодо вибору напрямів диверсифікації виробництва.

Виконані дослідження дали можливість сформулювати основні завдання товарно-технологічної диверсифікації виробництва: моніторинг ринкового середовища (дослідження тенденцій розвитку товарного ринку, порівняння конкурентоспроможності продукції підприємства за певними параметрами із продукцією підприємств-конкурентів); аналізування показників стану і динаміки розвитку підприємств (оцінювання фінансового стану підприємств на основі обчислення соціально-економічних показників чинного напрямку діяльності); аналізування потенціалу розвитку діючих видів виробництва (ідентифікація можливостей розширення номенклатури, оновлення асортименту продукції, впровадження нових технологій); встановлення цільових індикаторів розвитку підприємства (визначення цільових орієнтирів розвитку підприємства, яких необхідно досягнути в перспективі); формування стратегії товарно-технологічної

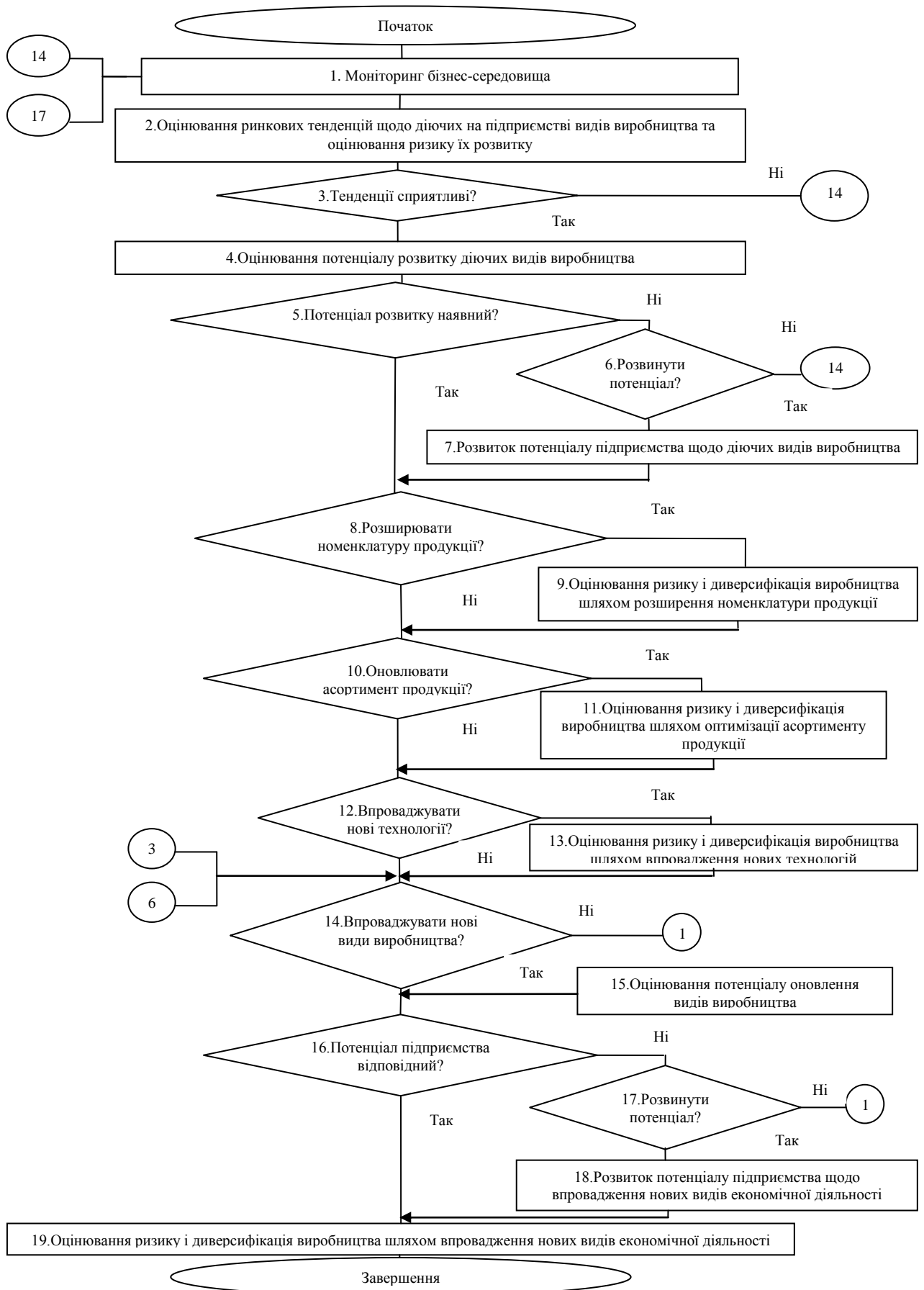

Рис. 4. Графо-аналітична модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах

Примітка: розроблено дисертантом

диверсифікації виробництва (планування товарно-технологічної диверсифікації виробництва на основі побудови економіко-математичних моделей).

Для вирішення завдання формування оптимальної стратегії розвитку підприємств доцільно побудувати економіко-математичні моделі планування товарно-технологічної диверсифікації виробництва. У нашому випадку, побудовані моделі стосуватимуться розвитку діючих видів виробництва на основі розширення номенклатури, асортименту продукції, впровадження нових технологій.

Розширення номенклатури продукції означає оптимальне поєднання освоєних і нових номенклатурних груп продукції для досягнення максимального прибутку, мінімального негативного впливу на зовнішнє середовище.

Розширення асортименту продукції представляє собою поєднання освоєної, оновленої, нової продукції, враховуючи обсяг виробництва продукції підприємства-конкурента для отримання максимального прибутку ($F_3(x; y; z; u)$), задоволення потреб споживачів ($F_4(x; y; z; u)$):

$$F_3(x; y; z; u) = \sum_{i \in I_{OCB}} (P_i - V_i) \times x_i + \sum_{i \in I_{ОНОВ}} (P_i - V_i) \times y_i + \sum_{i \in I_{НОВ}} (P_i - V_i) \times z_i - \sum_{i \in I_{НОВК}} (P_i - V_i) \times u_i \rightarrow \max; \quad (2)$$

$$F_4(x; y; z; u) = \sum_{i \in I_{OCB}} \alpha_i \times x_i + \sum_{i \in I_{ОНОВ}} \beta_i \times y_i + \sum_{i \in I_{НОВ}} \gamma_i \times z_i + \sum_{i \in I_{НОВК}} \delta_i \times u_i \rightarrow \max, \quad (3)$$

де i – вид продукції (освоєна виробництвом – $i \in I_{OCB}$; оновлена – $i \in I_{ОНОВ}$; нова – $i \in I_{НОВ}$; нова з економічними параметрами продукції конкурента – $i \in I_{НОВК}$); x_i – кількість виробництва освоєної продукції ($i \in I_{OCB}$); y_i – кількість виробництва оновленої продукції ($i \in I_{ОНОВ}$); z_i – кількість виробництва нової продукції ($i \in I_{НОВ}$); u_i – кількість виробництва фіктивної нової продукції з економічними параметрами відповідної продукції виробника-конкурента ($i \in I_{НОВК}$); P_i – ціна одиниці продукції i -го виду; V_i – собівартість одиниці продукції i -го виду; $\alpha_i, \beta_i, \gamma_i, \delta_i$ – коефіцієнти вагомості (пріоритетності) продукції i -го виду за споживчо-експлуатаційними параметрами ($\alpha_i + \beta_i + \gamma_i + \delta_i = 1$).

Обмеження встановлюємо на планові значення економічних показників (обсяг виробництва певних номенклатурних груп – освоєної, оновленої, нової та фіктивної нової продукції не повинно бути меншим за планове значення обсягу виробництва j -ої номенклатурної групи, продуктивність виробництва продукції за ресурсом відповідного виду не повинно бути меншим за планове значення індикатора продуктивності виробництва за ресурсом r -го виду, що відповідає показнику соціально-економічного розвитку підприємства):

$$\sum_{i \in I_{OCB}} P_i \times x_i + \sum_{i \in I_{ОНОВ}} P_i \times y_i + \sum_{i \in I_{НОВ}} P_i \times z_i + \sum_{i \in I_{НОВК}} P_i \times u_i \geq Q_j; \quad (4)$$

$$\frac{\sum_{i \in I_{OCB}} (P_i - V_i) \times x_i + \sum_{i \in I_{ОНОВ}} (P_i - V_i) \times y_i + \sum_{i \in I_{НОВ}} (P_i - V_i) \times z_i + \sum_{i \in I_{НОВК}} (P_i - V_i) \times u_i}{\sum_{i \in I_{OCB}} a_{ri} \times x_i + \sum_{i \in I_{ОНОВ}} a_{ri} \times y_i + \sum_{i \in I_{НОВ}} a_{ri} \times z_i + \sum_{i \in I_{НОВК}} a_{ri} \times u_i} \geq k_r, \quad (5)$$

де Q_j – планове значення (індикатор) обсягу виробництва j -ої номенклатурної групи ($j \in J$); k_r – планове значення індикатора продуктивності виробництва за ресурсом r -го виду, що відповідає показнику соціально-економічного розвитку підприємства; a_{ri} – витрати ресурсу r -го виду на виробництво продукції i -го виду.

Крім того, встановлюємо обмеження на попит споживачів, тобто виробництво освоєної та оновленої продукції за обсягом не повинно бути меншим за визначену мінімальну ринкову потребу в продукції i -ї асортиментної групи, а також не перевищувати максимальну ринкову потребу в продукції i -ї асортиментної групи, а загальний обсяг виробництва освоєної, оновленої, нової та фіктивної нової продукції не повинно перевищувати максимальний кількісний попит на продукцію i -го виду:

$$\begin{cases} D_i^* \leq x_i \leq D_i^{**}, i \in I_{осв}; \\ D_i^* \leq y_i \leq D_i^{**}, i \in I_{онов}; \\ x_i + y_i + z_i + u_i \leq D_i^{\max}, i \in I, \end{cases} \quad (6)$$

де D_i^* , D_i^{**} - нижня, верхня межа кількості попиту на продукцію i -го виду (освоєну, оновлену); D_i^{\max} - максимальний кількісний попит на продукцію i -го виду ($i \in I$).

Встановлюємо обмеження на ресурсне забезпечення, тобто загальні витрати ресурсів r -виду на виробництво одиниці продукції (освоєної, оновленої, нової та фіктивної нової) не повинно перевищувати нормативне значення витрат ресурсу r -го виду на виробництво одиниці продукції j -ої номенклатурної групи:

$$\frac{\sum_{i \in I_{осв}} a_{ri} \times x_i + \sum_{i \in I_{онов}} a_{ri} \times y_i + \sum_{i \in I_{нов}} a_{ri} \times z_i + \sum_{i \in I_{новк}} a_{ri} \times u_i}{\sum_{i \in I_{осв}} x_i + \sum_{i \in I_{онов}} y_i + \sum_{i \in I_{нов}} z_i + \sum_{i \in I_{новк}} u_i} \leq a_{rj}^*, i \in I, \quad (7)$$

де a_{rj}^* - нормативне значення витрат ресурсу r -го виду на виробництво одиниці продукції j -ої номенклатурної групи.

Доцільно встановити обмеження на плановий рівень оновлення продукції підприємства відповідних номенклатурних груп: за умови зростання планового рівня оновлення продукції j -ої номенклатурної групи питома вага обсягу виробництва освоєної продукції в обсязі нової продукції зменшується до нуля:

$$0 \leq k_j^o = \frac{\sum_{i \in I_{осв}} P_i \times x_i}{\sum_{i \in I_{онов}} P_i \times y_i + \sum_{i \in I_{нов}} P_i \times z_i + \sum_{i \in I_{новк}} P_i \times u_i} \leq \frac{1 - k_j}{k_j}, j \in J, \quad (8)$$

де k_j – плановий рівень оновлення продукції j -ої номенклатурної групи ($0 < k_j \leq 1$); k_j^o – питома вага обсягу виробництва освоєної продукції в обсязі нової продукції.

Оптимізаційна економіко-математична модель, яка сформована за формулами (2) – (8), дає змогу встановити асортимент продукції, який відповідає потребам споживачів та забезпечує соціально-економічний розвиток підприємства із урахуванням внутрішніх та зовнішніх обмежень на виробництво і збут продукції.

Одним із ефективних способів розвитку діючих видів виробництва є впровадження нових технологій на основі модифікованої моделі Канторовича-Купманса. Зазначена модель спрямована на максимізацію прибутку від реалізованої продукції, задоволення потреб споживачів якісною продукцією, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Виконані дослідження свідчать про те, що ефективним інструментом впровадження нових видів діяльності в умовах диверсифікації виробництва можна вважати проектний підхід, застосування якого обумовлено можливістю раціонального використання ресурсів, зменшення ризиків діяльності. Впровадження проектів диверсифікації виробництва спрямовані на отримання корисного результату, мінімізацію ризиків, а також потребують затрат відповідних ресурсів. Статична модель оптимізації видів діяльності підприємства матиме такий вигляд:

$$\sum_j (1 - r_j) \times d_j \times x_j \rightarrow \max; \quad (9)$$

$$\sum_j r_j \times v_j \times x_j \rightarrow \min; \quad (10)$$

$$\sum_j a_{mj} \times x_j \leq A_m, m \in M; \quad (11)$$

$$\sum_j f_j \times x_j \leq C; \quad (12)$$

$$x_j \geq 0, x_j = \{0,1\}, \quad (13)$$

де j – індекс проекту (програми) диверсифікації виробництва; r_j – ймовірність не здійснення проекту (програми); d_j – очікуваний корисний ефект (прибуток, дохід) від реалізації проекту (програми); v_j – очікувані втрати від не здійснення проекту (програми); a_{mj} – витрати ресурсів m -го виду на реалізацію проекту (програми); A_m – обсяг ресурсного забезпечення; f_j – фінансові витрати на реалізацію проекту (програми); C – обсяг загального фінансового забезпечення; x_j – змінна величина, яка характеризує прийняття ($x_j=1$), чи відхилення ($x_j=0$) проекту (програми) диверсифікації виробництва.

Побудова динамічної моделі диверсифікації видів діяльності забезпечує можливість впровадження програм розвитку підприємств. Вищезазначені моделі побудовані на основі застосування проектного, ресурсного, портфельного підходів. Завдяки цим підходам можна вибрати найбільш прийнятний напрям розвитку диверсифікації на підприємствах.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання – розроблення положення щодо впровадження стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів. За результатами дисертаційного дослідження можна сформулювати наступні висновки:

1. Удосконалено поняття «диверсифікація на підприємствах» як комплексний, структурно-логічний процес розвитку різних видів діяльності, створення нових і удосконалення наявних товарів, робіт, послуг з метою функціонування та закріплення конкурентних позицій на різних ринках на основі раціонального розподілу та ефективного використання ресурсів, що залежить від величини суб'єкта господарювання. Таке визначення дасть змогу працівникам машинобудівних підприємств оперувати ключовим поняттям, яке всесторонньо характеризує напрям розвитку підприємства.

2. Сформовано графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах. Така модель дозволить керівникам та фахівцям машинобудівних підприємств проаналізувати стан бізнес-середовища (потреби споживачів, діяльність конкурентів, науково-технічні досягнення, стан економіки, законодавство тощо), оцінити існуючий потенціал, ризики, прийняти рішення щодо вибору напрямів диверсифікації виробництва.

3. На підставі врахування циклічного характеру розвитку ідентифіковано основні етапи диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств. Реалізування зазначених етапів дозволяє фахівцям машинобудівних підприємств визначити рівень перспективності напрямів діяльності, розширити чи ліквідувати номенклатурні, асортиментні групи продукції, прийняти рішення щодо доцільності впровадження нових технологій, зміни організаційної структури управління, освоїти нові товарні ринки тощо.

4. Визначено інтегральний рівень диверсифікації на машинобудівних підприємствах на основі виокремлення основних груп часткових коефіцієнтів: виробнича, фінансово-економічна, ринкова, ресурсна, технологічна. В результаті обчислення інтегрального рівня диверсифікації менеджери інституційного, управлінського та технічного рівнів управління матимуть можливість дослідити результативність, інвестиційність, кількість впровадження наукових розробок, інноваційну активність, зовнішньоекономічну ефективність диверсифікованих підприємств.

5. Для менеджерів інституційного, управлінського та технічного рівнів управління запропоновано положення щодо впровадження ефективних стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів, що дозволяє оптимізувати процес інноваційного розвитку підприємств в умовах обмеженості ресурсного забезпечення та мінливості їх макро- і мікросередовища. Сутність зазначеного положення базується на побудові економіко-математичних моделей розширення номенклатури продукції, оновлення асортименту продукції, впровадження нових технологій при реалізації товарно-технологічної диверсифікації. Крім того, застосовано проектний підхід до впровадження кардинально нових видів виробництва. Вказаний підхід реалізується на основі побудови статичних та динамічних моделей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких викладено основні результати дисертації

1.1. Публікації у наукових фахових та виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Дрималовська Х.В. Чинники впливу на диверсифікацію діяльності підприємств / О.Є. Кузьмін, Х.С. Передало, Х.В. Дрималовська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2013. – № 769. – С. 143-148. *(Особистий внесок автора: виокремлено узагальнені чинники, що значно впливають на диверсифікацію діяльності підприємств).*

2. Дрималовська Х. Сутність та значення диверсифікації на промислових підприємствах / О. Кузьмін, Х. Дрималовська // Економічний аналіз: [зб. наук. пр.] / відп. ред. С.І. Шкарабан. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Вип.12, ч.3. – С. 222-225. *(Особистий внесок автора: запропоновано визначення категорії поняття «диверсифікація на підприємствах», сформовано характерні особливості вказаного поняття, узагальнено етапи еволюціонування диверсифікації).*

3. * Дрималовська Х.В. Диверсифікація в інтегрованих структурах в умовах глобалізації / А.С. Завербний, Х.В. Дрималовська // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка». – 2013. – Випуск 4(32), Т.1. – С. 118-123. *(Міжнародні наукометричні бази даних: РИНЦ). (Особистий внесок автора: охарактеризовано особливості здійснення диверсифікації таких об'єднань: концерн, конгломерат, промислово-фінансова група, холдинг).*

4. * Дрималовська Х.В. Особливості диверсифікації підприємств як чинник забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку / О.Є. Кузьмін, Р.В. Фещур, О.С. Скибінський, Х.В. Дрималовська // Науковий журнал «Бізнес Інформ». – Харків: ХНЕУ, 2015. – №7. – С. 194-201. *(Міжнародні наукометричні бази даних: Ulrichsweb Global Serials Directory (США); Research Papers in Economics (США); Російський індекс наукового цитування (Росія); Index Copernicus (Польща); Directory of Open Access Journals; CiteFactor (США); Academic Journals Database (Швейцарія); Research Bible (Японія); Соціонет (Росія); Open Academic Journals Index; GetInfo (Німеччина); BASE (Німеччина); OpenAIRE (Європейський Союз); SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія); COPAC Union Catalogue (Велика Британія); J-Gate (Індія); Open Access Library; Scientific Indexing Services; Advanced Science Index; Академія Google (США); InfoBase Index; WorldCat) (Особистий внесок автора: сформовано концептуальну модель диверсифікації виробництва на підприємствах, розроблено графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва, послідовність процесу диверсифікованого інноваційного розвитку).*

5. * Дрималовська Х.В. Завдання та інструменти товарно-технологічної

* Ці видання одночасно є науковими фаховими виданнями України та виданнями, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

диверсифікації виробництва / О.Є. Кузьмін, Р.В. Фещур, О.С. Скибінський, Х.В. Дрималовська // Науковий журнал «Проблеми економіки». – 2015. – № 3. – С. 121-129. (Міжнародні наукометричні бази даних: *Ulrichsweb Global Serials Directory (США)*; *Research Papers in Economics (США)*; *Російський індекс наукового цитування (Росія)*; *Index Copernicus (Польща)*; *Directory of Open Access Journals*; *EBSCOhost (США)*; *CiteFactor (США)*; *Academic Journals Database (Швейцарія)*; *Scientific Indexing Services*; *Advanced Science Index*; *Open Academic Journals Index*; *GetInfo (Німеччина)*; *BASE (Німеччина)*; *OpenAIRE (Європейський Союз)*; *WorldCat*; *SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія)*; *Соціонет (Росія)*; *J-Gate (Індія)*; *Академія Google (США)*; *Research Bible (Японія)*; *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)*). (Особистий внесок автора: розроблено економіко-математичні інструменти товарно-технологічної диверсифікації виробництва).

6. *Дрималовська Х.В. Концепція та інструменти проектного піходу до диверсифікації видів діяльності підприємства / О.Є. Кузьмін, Р.В. Фещур, Х.В. Дрималовська // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №12(174). – С. 415-422. (Міжнародні наукометричні бази даних: *SciVerse Scopus*; *Index Copernicus*; *EBSCOhost* та *Ulrich's Periodicals Directory*; *EconLit*; *Cabell's Directories*; *ABI/Inform by ProQuest*). (Особистий внесок автора: розроблення оптимізаційних інструментів проектного аналізу диверсифікації видів діяльності).

2. Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Дрималовська Х.В. Диверсифікація як один із способів підвищення конкурентоспроможності підприємств / Х.В. Дрималовська, Н.Ю. Солярчук // Тези доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкового середовища» (Дніпропетровськ, 20 березня 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013. – С. 24-26. (Особистий внесок автора: на прикладі диверсифікованих організацій сформульовано значення розвитку диверсифікації для забезпечення конкурентних переваг підприємств).

8. Дрималовська Х.В. Значення диверсифікації для забезпечення конкурентоспроможності підприємств / О.С. Скибінський, Х.В. Дрималовська // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (Львів, 19-20 вересня 2013 р.). – Львів: «АртДрук», 2013. – С. 220-221. (Особистий внесок автора: описано особливості диверсифікації для підвищення конкурентоспроможності підприємств).

9. Дрималовська Х.В. Диверсифікація як чинник розвитку інноваційної діяльності підприємств // Х.С. Передало, Дрималовська Х.В. // Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (Львів, 16-18 травня 2013 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 322-323. (Особистий внесок автора: досліджено диверсифікацію як чинник забезпечення активного інноваційного розвитку підприємств).

* Ці видання одночасно є науковими фаховими виданнями України та виданнями, які включені до міжнародних наукометричних баз даних

10. Дрималовська Х.В. Диверсифікування експортно-імпоротної діяльності підприємств / Х.В. Дрималовська // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми управління експортно-імпоротною діяльністю» (Львів, 13 травня 2014 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – Електронне видання на CD-ROM. – С. 29.

11. Дрималовська Х.В. А.С. Проблеми та перспективи диверсифікації на транспорті / А.С. Завербний, Х.В. Дрималовська // Тези доповідей LXX науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів та структурних підрозділів університету (Київ, 14-16 травня 2014 р.). – Київ: НТУ. – 2014. – С. 480. *(Особистий внесок автора: наведено перспективні напрями диверсифікації у сфері транспорту).*

12. Дрималовська Х.В. Значення диверсифікації для розвитку транспортних підприємств / А.С. Завербний, Х.В. Дрималовська // Тези доповідей LXXI наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету (Київ, 13-15 травня 2015 р.). – Київ: НТУ, 2015. – С. 538. *(Особистий внесок автора: досліджено диверсифікацію як стратегію розвитку транспортних підприємств).*

13. Дрималовская Х.В. Иностранный опыт диверсификации на предприятиях / А.С. Завербный, Х.В. Дрималовская // Institutionelle Grundlagen für die Funktionierung der Ökonomik unter den Bedingungen der Transformation: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Vol. 1 – Verlag SWG imex GmbH. – Nürnberg, 2014. – С. 172-174. *(Особистий внесок автора: охарактеризовано іноземний досвід диверсифікації на підприємствах).*

14. Дрималовська Х.В. Диверсифікація як стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств / О.Є. Кузьмін, Х.В. Дрималовська, Х.П. Стельмах // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики розвитку світової економіки» (Київ, 19-20 листопада 2015 р.). – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – С. 237-238. *(Особистий внесок автора: диверсифікацію охарактеризовано як стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств).*

15. Дрималовська Х.В. Особливості аналізування диверсифікації на підприємствах / О.Є. Кузьмін, Х.В. Дрималовська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Стабільність національної економіки: основні загрози та шляхи забезпечення» (Дніпропетровськ, 3-4 червня 2016 р.). – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. – Ч.1. – С. 86-88. *(Особистий внесок автора: сформовано основні групи показників для аналізування рівня диверсифікації на підприємствах).*

3. Інші публікації, що додатково відображають результати дисертації

16. Drymalovska Ch. V. Analysis of diversification on machine-building enterprises: innovative approach / O.S. Skybinskyu, Ch. V. Drymalovska // Economics, Entrepreneurship, Management. – Lviv: Founder and Publisher Lviv Polytechnic National University, 2014. – Volume 1, Number 2. – P. 55-59. *(Особистий внесок автора: досліджено розвиток диверсифікації на машинобудівних підприємствах)*

Львівщини на основі аналізування їх інноваційної діяльності).

АНОТАЦІЯ

Дрималовська Х.В. Розвиток диверсифікації на підприємствах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний університет «Львівська політехніка», Міністерство освіти і науки України, Львів, 2016.

Дисертаційна робота спрямована на вирішення наукового завдання з розроблення теоретичних і практичних засад щодо розвитку диверсифікації на підприємствах. Розвинуто сутність поняття «диверсифікації». Удосконалено визначення інтегрального рівня диверсифікації на машинобудівних підприємствах. Сформовано графо-аналітичну модель процесу диверсифікації виробництва на підприємствах. Розроблено положення щодо впровадження стратегій диверсифікації, побудованих на основі синтезу проектного, портфельного та ресурсного підходів за допомогою економіко-математичних інструментів. Сформовано загальну послідовність процесу диверсифікованого інноваційного розвитку підприємств, який, на відміну від інших, базується на виокремленні етапів, які забезпечують інноваційно-технологічний розвиток машинобудівних підприємств.

Ключові слова: товарно-технологічна диверсифікація, економіко-математичні інструменти, номенклатура продукції, асортимент продукції, інтегральний метод, диверсифікація виробництва.

ANNOTATION

Drymalovska Kh.V. The development of diversification of enterprises. – On the rights of manuscript.

Dissertation for the scientific Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by the types of economic activity). – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2016.

The thesis is dedicated to the development of the scientific objectives of theoretical and practical foundations for the development of diversification of enterprises. The essence of the concept of "diversification" is developed. The definition of integrated level of diversification on machine-building enterprises is improved. The graph-analytic model of diversification of enterprises is formed. The principle for the implementation of effective diversification strategies is developed, based on the synthesis of project, portfolio and resource approaches using economic and mathematical tools. The general consistency of process diversified innovative development of enterprises which, unlike others, is based on the isolation steps that ensure innovation and technological development of machine-building enterprises.

Keywords: product-technological diversification, economic and mathematical tools, product range, integrated method, diversification of production.

АННОТАЦИЯ

Дрималовская Х.В. Развитие диверсификации на предприятиях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный университет «Львівська політехніка», Министерство образования и науки Украины, Львов, 2016.

Актуальность диссертационной работы обусловлена стремлением предприятий обеспечить устойчивое развитие своей деятельности в долгосрочной перспективе. В условиях перманентной изменчивости внешней среды, что обусловлено усилением мировой глобализации, научно-технического прогресса, обострение конкуренции, финансово-экономического кризиса и тому подобное. Реализация такой стратегии помогает предприятиям адаптироваться к внешней среде, усилить конкурентную позицию на рыночных сегментах, максимально и эффективно использовать возможности развития.

Объектом исследования является процесс развития диверсификации на машиностроительных предприятиях.

Предметом исследования являются теоретические и методико-прикладные положения по развитию диверсификации на машиностроительных предприятиях.

В первой главе «Теоретические и практические аспекты диверсификации на предприятиях» проведено исследование сущности понятия «диверсификация»; рассмотрены характерные особенности основных этапов эволюционирования диверсификации; выделены характерные особенности диверсификации; описано факторы влияния на диверсификацию; сформировано классификацию видов диверсификации.

Сущность экономической категории диверсификация принято рассматривать как комплексный, структурно-логический процесс развития различных видов деятельности, создание новых и совершенствование имеющихся товаров, работ, услуг в целях функционирования и закрепление конкурентных позиций на различных рынках на основе рационального распределения и использования ресурсов, зависит от величины предприятия. Такое определение позволит работникам машиностроительных предприятий оперировать ключевым понятием, которое всесторонне характеризует направление развития предприятия. Идентифицировано такие характерные особенности диверсификации: эволюционная, структурированность, комплексность, многоаспектность, целеустремленность, эмерджентность, динамизм, синергичность, наличие обратной связи. Выделены еще два этапа развития диверсификации, а именно: социально-ориентированное общество XXI в.; этап глобализация современного мира XXI века. Выделение этих этапов связано с усилением процесса глобализации, бережливым отношением к окружающей среде, экономного использования ресурсов и т.д. В результате изучения научных работ сосредоточено внимание на двух основных группах факторов влияния на диверсификацию деятельности на предприятиях: внешней и внутренней среды.

Во второй главе «Анализ состояния диверсификации на предприятиях» исследованы методические положения по анализу диверсификационных мероприятий на предприятиях, обоснованно и усовершенствовано применения интегрального метода по анализу диверсификационных мероприятий на предприятиях, проанализировано состояние диверсификации на предприятиях.

Выделены основные этапы анализа уровня диверсификации на машиностроительных предприятиях: информационное обеспечение анализа уровня диверсификации, выбор методов для анализа уровня диверсификации предприятия, выбор показателей для анализа уровня диверсификации предприятия, расчет показателей уровня диверсификации, выявление тенденций в анализе уровня диверсификации, интерпретация выводов и разработка предложений по уровню развития диверсификации на предприятиях. Определено интегральный уровень диверсификации на машиностроительных предприятий на основе выделения основных групп частных коэффициентов: производственная, финансово-экономическая, рыночная, ресурсная, технологическая. В результате вычисления интегрального уровня диверсификации менеджеры институционального, управленческого и технического уровней управления смогут исследовать результативность, инвестиционность, количество внедрение научных разработок, инновационной активности, внешнеэкономическую эффективность диверсифицированных предприятий.

В третьей главе «Совершенствование моделей диверсификации на предприятиях» сформировано общую последовательность процесса диверсифицированного инновационного развития предприятий; составлено концептуальную модель диверсификации производства на предприятиях; усовершенствована графо-аналитическая модель процесса диверсификации производства на предприятиях; предложено положения по внедрению стратегий диверсификации, построенных на основе синтеза проектного, портфельного и ресурсного подходов с помощью экономико-математических инструментов (модели расширения номенклатуры, ассортимента продукции, внедрение новых технологий производства, применение проектного подхода к диверсификации видов производства).

Основными этапами диверсифицированного инновационного развития предприятий являются: формирование концепции диверсификации, определение видов экономической деятельности (производства), оптимизация продукции, совершенствование операционной деятельности, осуществление организационных преобразований, исследования рыночных преобразований.

Для решения задачи формирования оптимальной стратегии развития построено экономико-математические модели планирования товарно-технологической диверсификации производства. Эффективным инструментом внедрения новых видов деятельности в условиях диверсификации производства рассмотрено проектный подход.

Ключевые слова: товарно-технологическая диверсификация, экономико-математические инструменты, номенклатура, ассортимент продукции, интегральный метод, диверсификация производства.